

**STOLIČNÁ, RASTISLAVA (Ed.):
SLOVAKIA: EUROPEAN CONTEXTS
OF THE FOLK CULTURE**

VEDA, Bratislava 1997, 365 pp., b/w, col. ill., notes, index.

The book (published in English) is a result of long-term efforts of Slovak ethnologists to study and analyse various aspects of the Slovak folk culture in its historic and broader socio-cultural European relations.

For the Slovak ethnology the 1990s has been a prolific decade, in which two large-scale synthetic projects – Ethnographic Atlas of Slovakia (Veda, Bratislava 1990) and a 2-volume *Encyclopaedia of Slovak Folk Culture* (Veda, Bratislava 1995) were successfully accomplished and presented to public at large. The results of the projects as well as positive reactions of the public to both of them indicated a strong interest in the finding of ethnological analysis, reaching beyond the boundaries of this scientific discipline or social sciences as such. Simultaneously, these reactions pointed to the need for a broader European comparison of the Slovak culture. The book *Slovakia: European Contexts of the Folk Culture* is an outcome of collaborative efforts of a collective of 15 authors, specialists in their respective field of study, and mirrors their long-term intense study of each given topic. The whole research project was developed under the scientific grant of the Slovak Grant Agency „The Interethnic relations of Traditional Folk Culture (A Contribution to European Regional Study).“

The main aim and ambition of the project is not only to contribute to study of the traditional Slovak culture but it also strives to present the Slovak tradition as an inseparable part of the European cultural heritage, and by doing

so, to present Slovakia as an important, interesting and unique cultural region, that has always had an important place in the cultural history of the European continent. The authors of the book based their analysis on the fact that the geographic position of Slovakia has made it a cross-roads of various cultural streams and influences over the course of centuries. The cultural traditions of this region have been multicultural and multiethnic, rich in the variety of forms. The analysis of the data collected over the course of study and research clearly shows that the Slovak folk culture, in many aspects of its existence, has wider geographic, historic, ethnic, cultural, religious socio-economic as well as geopolitical relations.

The structure and scope of the book fully reflect the richness of the analysed folk phenomena. The book is divided into 15 chapters, each of which is devoted to the different part of the Slovak folk culture analysed from the view point of its historic development, socio-cultural determinants and factors of its existence, forms, function and changes over the course of time. The authors draw our attention to the traditional agriculture, handicrafts, folk forms of trade, traditional cuisine, folk clothing and footwear, settlements and dwelling, traditions of the local community and family, calendar and life-cycle customs, folk drama and theatre, folk arts, narrative, songs, dances and music. Even this brief enumeration shows that the book covers a wide spectrum of the most important and influential phenomena of the traditions of the Slovak folk culture.

The high quality of the ethnological analysis is well supplemented and completed by the high quality of illustration, photographs and graphic lay-out of the book. Carefully selected photographs and pictures well illustrate each respective topic covered by the book, and, at the same time, represent a large scope

of forms and variety of ethnological photographic documentation in Slovakia, presented in a visually appealing lay-out.

The publication is one of the basic contemporary synthetic works of the Slovak ethnological research. It is intended both for specialists – ethnologists, cultural anthropologist, historians and for general public – everybody interested in the cultural history, and folk heritage of central Europe. In an attractive form the book presents a significant portion of the interests of the Slovak ethnology and illustrates one of the approaches to socio-cultural study and analysis. It has truly fulfilled the goal and intention of all authors – to show the variety and richness of the folk culture of Slovakia, point to its broad historic, geographic and cultural relations, and introduce it to the specialist and other readers outside the geographic borders of Slovakia.

Contents:

Traditional agrarian culture (Peter Slavkovský)

Handicrafts and home-produce (Michal Kaľavský)

Folk trade (Lubica Faltanová)

Food and eating (Rastislava Stoličná)

Clothes and footwear (Mojmír Benža)

Settlements and dwelling place (Soňa Kovačevičová)

Community of village and family (Zora Apáthyová-Rusnáková, Rastislava Stoličná)

Calendar customs (Viera Feglová)

Family customs (Viera Feglová, Kornélia Jakubíková)

Folk theatre (Daniel Luther)

Folk art (Oľga Danglová)

Folk narrative (Gabriela Kiliánová)

Folk songs (Eva Krekovičová)

Folk dance (Stanislav Dúžek)

Folk music (Oskár Elschek)

Eva Riečanská

MANNOVÁ, E. (ed.):

MEŠTIANSTVO A OBČIANSKA SPOLOČNOSŤ NA SLOVENSKU 1900-1989

Zborník, vyd. Academic Electronic Press, Bratislava 1998. Príloha 57 č. b. foto, 256 strán.

Zborník z interdisciplinárneho vedeckého sympózia Historického ústavu SAV a Ústavu

slovenskej literatúry SAV *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900-1989* v roku 1996 ponúka „čiastkové pohľady na „meštianskosť“ na Slovensku z optiky historiografie, sociológie, literárnej vedy, filozofie, etnografie. Snažia sa zmapovať možnosti prístupov k tomuto mnohovrstvovému fenoménu v súčasnom stave spoločnosti a vedeckého poznania“ (E. Mannová, s. 8). Devätnásť štúdií sa dotýka problematiky meštianstva nielen ako mestského obyvateľstva či meštianstva, ako ho zo sociologického hľadiska vyznačil J. Pašiak („V spoločenstve mesta tvorí meštianstvo spoločenskú vrstvu, pre ktorú sú charakteristické určité vlastnícke vzťahy, určitý charakter vzdelania, životnej a kultúrnej úrovne, určitá forma spoločenských stykov a kontaktov a z toho vyplývajúci mestský životný štýl. Je to spoločenská vrstva snažiaca si udržať v rámci mestskej spoločnosti vyšší spoločenský status. Robí to prostredníctvom svojich funkcií v hospodárskom a spoločenskom živote mesta, v rámci svojho postavenia a vykonávaných funkcií vo verejnej správe, v hospodárskych inštitúciách, v mestských spolkoch a združeniach“, s. 18), ale naznačuje aj jeho súvislosti na jednej strane s formovaním elit a intelektuálskych spoločenstiev, na druhej strane aj s prejavmi meštiactva a malomeštiactva. Ide tu teda o poznávanie viacerých foriem a prejavov meštianstva a občianskej spoločnosti vo vývoji Slovenska 20. storočia. Väčšina príspevkov sa orientuje najmä na obdobie prvej polovice 20. storočia, čo vyplýva z historického vývoja, ako konštatuje L. Lipták: „Až politické zmeny za Slovenskej republiky a predovšetkým po februári 1948 znamenali zásadný zlom v existencii meštianskych formácií“ (s. 245).

Prvý okruh príspevkov analyzuje podmienky vývoja meštianskej spoločnosti z historického a sociologického hľadiska (E. Mannová: *Podmienky vývoja meštianskych vrstiev na Slovensku v 20. storočí*, J. Pašiak: *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku v kontexte sídelného vývoja 1900-1989*, V. Krivý: *Štyridsaťdeväť miest: zmena a kontinuita*, T. Pichler: *Národovci alebo občania. Inštitucionalizácia ako problém*, E. Lipták: *Zmeny elit v meštianskej spoločnosti v prvej tretine 20. storočia*, K. Zavacká: *Právny štát v predstavách Vladimíra Fajnora*). Napriek

tomu, že ich otázky a odpovede sa vzťahujú k vymedzenému obdobiu, často s prekvapením zisťujeme ich dosah na objasňovanie niektorých prejavov občianskej spoločnosti v dnešných 90. rokoch.

Druhý okruh príspevkov sa zameriava na niektoré konkrétne problémy a skupiny mestského obyvateľstva z hľadiska literárnej vedy, urbánnej etnológie, folkloristiky, výskumu orálnej histórie, materiálnej kultúry, spolkovej činnosti (P. Zajac: *Slovenský intelektuál 20. storočia*, D. Kršáková: *Obraz spoločenského života meštianskych vrstiev v slovenskej literatúre na konci 19. a začiatku 20. storočia*, M. Mikulová: *Mestský živel (u) Janka Jesenského*, P. Minár: *Mesto v slovenskej medzivojnovnej fikcii*, P. Salner: *Židia v meštianskej spoločnosti Slovenska*, E. Krekovičová: *Obrazy vyšších vrstiev a mesta v slovenskom folklóre*, Z. Kusá: *Spoločenské rozdiely ako téma rozprávania potomkov rodín predrevratovej inteligencie a elity prvej ČSR*, R. Holec: *Kultúra bývania meštianstva na Slovensku pred prvou svetovou vojnou*, M. M. Zuberová: *Odevná kultúra meštianstva na Slovensku 1900-1918*, M. Vrzgulová: *Ženy zo stredných vrstiev a ich aktivity vo verejnom priestore mesta 1918-1945*, A. Fališová: *Zdravotno-sociálne aspekty v rodinách na Slovensku 1918-1938*, M. Čaplovič: *Branné organizácie na Slovensku v rokoch 1920-1938 so zreteľom na činnosť Sedliackej jazdy*, J. Grexa: *Športové a telovýchovné spolky ako súčasť formovania občianskej spoločnosti na Slovensku 1900-1945*). Obsahujú mnoho zaujímavých a neznámych informácií, ale aj podnetov na ďalšie bádanie.

To, čo treba na zborníku vysoko oceniť, je úsilie zostavovateľky nezostaf iba pri zhromaždení jednotlivých príspevkov z vedeckého podujatia. Obohatila publikáciu obsiahlou správou (*Namiesto záveru: správa z diskusie*, s. 245-250), ktorá rozširuje pohľad na niektoré vybrané problémy témy, ďalšou vizuálnou dimenziou publikácie je veľká obrazová príloha dobových fotografií z archívov i rodinných albumov, ilustrujúca viaceré stránky života meštianskych vrstiev v prvej polovici storočia. Zborník je doplnený miestnym registrom a zoznamom autorov. Ak niekomu v publikácii chýba cudzojazyčné resumé, je to preto, že v r. 1997 vyšla kompletná nemecká mutácia tejto východisko-

vej práce tímu autorov, ktorému možno iba úprimne zablahoželať.

Zora Vanovičová

HIERON

Religionistická ročenka II., 1997.

Vydala Slovenská spoločnosť pre štúdium náboženstiev pri SAV Bratislava v spolupráci s vydavateľstvom Chronos. Bratislava 1998. 150 strán.

Druhý ročník Hieronu predstavuje kvalitnú redakčnú koncepciu časopisu orientovanú na široký okruh problematiky religionistického bádania, do ktorého sa priradujú najmä výskumy slovenských autorov. Desaf štúdií prezentuje rozsah bádania od oblasti židovského náboženstva (Anders Hultgard: *Boh a obraz ženy v ranom židovskom náboženstve*), interpretácií a filozofických východísk N. Söderbloma a G. Widengrena (Ake Hultkrantz: *Pohľad na Boha v dejinách – „primitívne náboženstvo“ v interpretácii Nathana Söderbloma*, Milan Kováč: *Od Söderbloma k Widengrenovi – Tradície a revolúcie uppsalskej religionistiky*), problematiky buddhizmu (Miloš Hubina: *Pratitjasa-mutpáda v Mádhjamakakárike*), taoizmu (Marina Čarnogurská: *Minulosť a súčasnosť čínskeho taoistického centra Lou-kuan-tchaj*), náboženských predstáv Turkov (Xénia Celnarová: *Turecký sociológ Ziya Gökalp a jeho pohľad na náboženské predstavy starých Turkov*), cez archeologickú interpretáciu detských hrobov (Michal Slivka: *Dieťa na prvej i poslednej ceste – pochovávanie detí v nádobách*), sakrálnu symboliku (Martin Vančo: *Sakrálna symbolika palácovej kaplnky Karola Veľkého v Aachene*), po psychológiu náboženstva (Michal Stríženec: *Novšie názory psychológie náboženstva na glosoláliu*) a vzťahy náboženstva a matematiky (Ladislav Kvasz: *Dejiny náboženstva a matematika*). Takéto spektrum bohatých informácií a literatúry si nájde v radoch čitateľov mnohých záujemcov.

Informatívna časť časopisu zoznamuje čitateľov s aktivitami slovenskej religionistiky (J. Komorovský: *Vedecká konferencia „Reli-*

gionistika a teológia“, M. Kováč: *Severská línia – nadviazanie spolupráce religionistických pracovísk v Uppsale a v Bratislave*, T. Podolinská: *Religionistika v Centre pre štúdium doby vikingskej v Oslo*, M. Kováč: *Prednášková činnosť a terénny výskum organizovaný Slovenskou spoločnosťou pre štúdium náboženstiev pri SAV v roku 1997*) a s novými religionistickými publikáciami.

Svojím druhým ročníkom časopis Hieron potvrdil nezastupiteľnosť a nadväznosť slovenskej religionistiky na medzinárodnú a interdisciplinárnu odbornú diskusiu a prínos slovenského bádania v tejto oblasti. Vydobyl si tým stabilné miesto nielen medzi spoločenskovednými časopismi, ale aj v širokej obci čitateľov.

Zora Vanovičová

NÁRODOPISNÝ ZBORNÍK

Ročník 12, Matica slovenská, Martin 1998, s. 191.

Národopisný zborník vychádzal v rokoch 1939-1947 ako zborník Národopisného odboru Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine, v rokoch 1950-1952 v Slovenskej akadémii vied a umení v Bratislave. S jeho obnoveným vydávaním začal v roku 1998 Národopisný odbor Matice slovenskej. Zostavovateľ a vedecký redaktor obnoveného zborníka je Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc.

Obnovený 12. ročník je venovaný pamiatke jednej z najväčších osobností slovenskej etnografie v 20. storočí Jánovi Mjartanovi. Táto dedikácia nie je náhodná, lebo to bola práve jeho zásluha, že na konci 30. rokov 20. storočia začal na Slovensku vychádzať prvý národopisný časopis – Národopisný zborník Matice slovenskej. J. Mjartan, vtedajší predseda Národopisného odboru MS, bol nielen zakladateľom zborníka, ale aj jeho prvým redaktorom. V tejto aktivite ho postupne vystriedali ďalšie osobnosti slovenského národopisu – Rudolf Bednárik a Andrej Melicherčík.

Založenie Národopisného zborníka MS bolo súčasťou nového smerovania práce Národopisného odboru MS v 30. rokoch, kedy práve J. Mjartan kládol dôraz na vedecké spracovanie a interpretovanie faktov o ľudovej kultúre. Ako konštatuje vo svojom úvo-

de dnešný vedecký redaktor, v I.- XI. ročníku zborníka sa aj napriek vtedajšiemu nedostatku odborne erudovaných etnografov redaktorom podarilo naplniť obsah jednotlivých ročníkov hodnotnými príspevkami, z ktorých viaceré sa citujú v odbornej spisbe doteraz. Ako každý dobre redigovaný časopis, aj zborník plnil v svojej dobe i funkciu organizátora národopisnej práce na Slovensku.

Dnes, 45 rokov po zániku Národopisného zborníka MS, chce jeho vydavateľ nadviazať na pozitívne tradície tohto periodika, rozšíriť publikačné možnosti slovenským národopiscom a prispieť tak k rozvoju tejto vednej disciplíny na Slovensku.

Obnovený ročník Národopisného zborníka MS obsahuje okrem úvodných príspevkov J. Markuša a J. Podoláka ďalšie tematické bloky – Štúdie, Jubileá, Správy, Kroniku Národopisného odboru MS, Literatúru, Bibliografiu.

Súbor vypublikovaných vedeckých štúdií musel reflektovať v slovenskej etnológii aktuálnu problematiku interetnických súvislostí ľudovej kultúry. Sem patria príspevky K. Jakubíkovej *Etnokultúrne vzťahy v oblasti južného Slovenska*, M. Kaľavského *Jazyk a etnická totožnosť v zmiešanom prostredí i ne-tradične videnu túto problematiku v príspevku E. Droppovej *Pohľad na Slovákov a iné etniká cez zbierku slovenských prísloví Adolfa Petra Zátareckého.**

V materiálových príspevkoch k otázkam tradičnej ľudovej kultúry sa obnovený zborník hádam najviac priblížil k svojim zakladajúcim ročníkom. Tento súbor obsahuje príspevky P. Slavkovského *Tradičné spôsoby mlátenia obilia na východnom Slovensku*, Z. Beňuškovovej *Tradičná kultúra regiónu Zemplín (Prehľad charakteristických znakov)*, Š. Mruškoviča *Kultúrnospoločenská povaha, funkcia a klasifikácia ľudovej dekoratívnej tvorby*, J. Čukana *Remeselníci v Sarvaši (Maďarsko).*

J. Michálek vo svojom príspevku približuje osobnosť Sama Cambela – *Jazykovedec Samo Cambel v dejinách slovenského národopisu* a E. Sýkorová zase Pavla Socháňa v príspevku – *Pohľadnice Pavla Socháňa.*

Jubileá sú venované nedeňatým 95. narodeninám J. Mjartana, 85. narodeninám M.

Markuša, 80. narodeninám B. Pollu a nedožitým 65. narodeninám P. Švorca.

V Správach sú komentované výsledky aktuálnych národopisných projektov, konferencií a výstav. Podobný informatívny charakter má i Kronika Národopisného odboru MS, kde sú glosované niektoré z jeho nosných aktivít.

K štandardným rubrikám vedeckých časopisov patria recenzie. V tomto ročníku zborníka sú o Encyklopédii ľudovej kultúry Slovenska, časopise Etnologické rozpravy, novej publikácii M. Botíkovej – K. Jakubíkovej – S. Švecovej: Tradície slovenskej rodiny a o práci J. Michálka: O ľudovej slovesnosti.

Za veľmi podnetný a užitočný považujem nápad zaradiť do rubriky Bibliografia Register Národopisného zborníka I - XI (1939-1952), ktorý vypracovala V. Sedláková.

Na záver možno len skonštatovať, že zámer zostavovateľa sa v tomto ročníku podarilo splniť. Obnovený Zborník Národopisného odboru MS je na svete a pevne verím, že si nájde cestu nielen k svojim čitateľom, ale i budúcim spoluautorom. My všetci, ktorí sme poznali ľudské i vedecké kvality Jána Mjartana, máme z tohto edičného počinu veľkú radosť.

Peter Slavkovský

M.ŠTEFANKOVÁ:
ODEV NADLACKÝCH SLOVÁKOV
Kriterion, Bukurešť 1997. 60 + 45 ilus., rum., angl. resumé.

Pokusy o zaznamenanie a spracovanie folklórnych a etnografických hodnôt Slovákov v Rumunsku sú staršieho dáta. Začali už v minulom storočí a pokračovali činnosťou predovšetkým slovenských vzdelancov. Zbieraníu a interpretácii informácií sa venovali jazykovedci, literáti, učitelia, poslucháči vysokých škôl. Knižne vydal zozbieraný materiál i s komentárom (svoju dizertačnú prácu) Pavel Rozkoš, *Folklór Slovákov z rumunského Banátu* (Bukurešť 1983), zbierku piesní *Tečie voda po Maruši...* (Bukurešť 1986) zostavili Štefan Farár, Ivan Molnár, Alžbeta Vancu, Albina Zetochová. Treba však pripomenúť aj ďalších zberateľov folklóru, autorov etnografických článkov, ktoré vychádzali predovšetkým

v antológii rumunských Slovákov *Variácie*, ako sú Ondrej Zetocha, Anna Smižnianska, Ondrej Štefanko, Pavel Lavrinec. Zmienky o ľudovej kultúre Slovákov v Rumunsku sa vyskytujú aj v prácach lingvistov a dialektológov či už z Rumunska (Silvia Nita-Armas, Benedek Grigore), alebo zo Slovenska (Pavel Rohárik), v prácach etnografov v Maďarsku (Ondrej Krupa), na Slovensku (Ján Botík). Na univerzite v Bukurešti sa písali a obhajovali diplomové i dizertačné práce s folklórnymi a etnografickými témami (Benedek Morong). Neskôršie sa štúdiu etnografie venovali mladí adepti (Tatiana Štefanková). Napriek tomuto v podstate živému záujmu o výskum ľudovej kultúry Slovákov v Rumunsku chýbala doteraz reprezentatívna knižná publikácia, ktorá by syntetizujúco predstavila jednu doménu národopisnej vedy. Preto je vydanie knihy *Odev nadlackých Slovákov* nielen absolútnou premiérou u Slovákov v Rumunsku, ale aj dôležitým kultúrnym činom.

Mária Štefanková sa otázke odevu nadlackých Slovákov venuje dlhší čas. Čiastkové výsledky svojho výskumu publikovala vo *Variáciách* č. 6 (Bukurešť 1984). Po r. 1989 sa venovala aj iným oblastiam etnografie, po terénnych výskumoch zorganizovala v spolupráci s Kultúrnou a vedeckou spoločnosťou Ivana Krasku viaceré výstavy o spracúvaní konopí, o košíkárstve, hrnčiarstve, ľudových výšivkách v Nadlaku.

Kniha *Odev nadlackých Slovákov* vyšla vo vydavateľstve Kriterion v Bukurešti (na vydanie pripravil Ondrej Štefanko, zodpovedná redaktorka Elena Diatcu, technický redaktor Géczi János) s finančnou podporou Ministerstva kultúry Rumunska. Vytlačila ju Obchodná spoločnosť Slávia a.s. v Nadlaku. Kniha má túto štruktúru: *Úvod*, kde autorka v krátkosti predstavila základné údaje o príchode slovenského obyvateľstva do Nadlaku, o jeho vývine z profesijného, spoločenského a kultúrneho hľadiska. Vo *Všeobecnom prehľade* podáva základné aspekty týkajúce sa kultúry odievania v Nadlaku, upozorňuje na hlavné vývinové tendencie v odievaní.

Odevné súčiastky v slovenskom ľudovom kroji v Nadlaku je kapitola, v ktorej autorka odborne pristupuje k téme, hodnotí odev nad-

lackých Slovákov na základe údajov získaných terénnym výskumom: „V odeve nadlacých Slovákov sa zachovali rôzne archaické prvky, ktoré navzdory prešlým časom nezmenili charakter strihu a funkčnosť.“ Túto kontinuitu ľudového odevu môžeme považovať za jeden z ďalších dôkazov zakotvenosti, zakorenenosti a sily slovenského obyvateľstva v Rumunsku, za prejav duchovnej sily pretrvať, stelesnený vo sfére materiálnych hodnôt. Nasleduje opis a rozbor súčiastok mužského, ženského i detského odevu. Patrí k nemu aj opis účesu a pokrývok hlavy, ako aj opis ženského odevu z roľníckeho prostredia. Napokon v kapitole *Slovo na záver* sa autorka zamýšľa nad miestom a funkciou ľudového odevu dnes, upozorňuje na potrebu zachovávaní štýlovej čistoty tohto kroja, vyvarovania sa gýčovým zlátaninám v duchu tej hrdosti, s ktorou sa Nadlačania hlásia za Nadlačanov.

Kniha obsahuje zoznam informátorov, zoznam použitej literatúry, edičnú poznámku týkajúcu sa autorstva fotografií (Filip Lašut, Ondrej Lehotský, Štefan Sýkora), vysvetlivky. Výtvarné štúdie a ilustrácie zhotovila autorka (kniha obsahuje 60 obrazov a v prílohe 45 farebných listov formátu A4). Publikácia má rumunské a anglické resumé, ktoré spolu s bohatým ilustračným materiálom – kresbami, náčrtmi, fotografiami, ukázkami kroja a tkanín je zárukou recipovania tohto nekaždodenného diela nielen v radoch odborníkov, ale aj širokej verejnosti.

Dagmar Mária Anoca

MARTA BOTÍKOVÁ – JÁN BOTÍK: V KRAJINE TOTEMOVÝCH STĽPOV SNM, Bratislava 1998, 92 strán.

Publikácia manželov Botíkovcov „V krajine totemových stĺpov“ s podtitulom „Tradiície kultúry Indiánov severozápadného pobrežia Severnej Ameriky“ bola vydaná pri príležitosti rovnomennej výstavy v Slovenskom národnom múzeu – Historickom múzeu v Bratislave. Autori však nepripravili túto publikáciu na použitie „ad hoc“, teda na bližšie osvetlenie vystavovaných exponátov, ku ktorému sa tradične radí krátky kontextuálny úvod. Práve naopak, Botíkovci sa obratne vyhli „jednorazovému“ využitiu ich publiká-

cie ako klasického katalógu výstavy a urobili z nej ako z celku skutočný kontextuálny úvod do kultúry Indiánov severozápadného pobrežia. K tomuto riešeniu im možno len zablahoželať. Reflektovali akútny nedostatok prekladovej a úplnú absenciu pôvodnej slovenskej odbornej literatúry venujúcej sa indiánskym kultúram ako výzvu a adekvátne na ňu reagovali. Celkovým poňatím sa preto ich publikácia V krajine totemových stĺpov stáva nielen vydavateľským, ale predovšetkým kultúrno-edukačným počinom.

Umožňuje nielen odborníkom, ale aj širokým vrstvám laickej verejnosti oboznámiť sa prístupným spôsobom, a pritom na vysokej odbornej úrovni s tradíciami, kultúrou, remeslom, mytológiou a umením Indiánov Severozápadu. Ide o prvú odbornú prácu z oblasti indiánskych kultúr z pera slovenského autora. Je preto potešiteľné, že je hneď spojená s kvalitnou prezentáciou v SNM, ale predovšetkým, že je koncepčne zostavená na profesionálnej úrovni.

Manželia Botíkovci získali teoretické a materiálové podklady na zostavenie tejto publikácie počas svojho dlhodobého výskumného pobytu na Evergreen State College v meste Olympia v USA. Využili to najmä na preniknutie do kultúrnych dejín pôvodných obyvateľov tejto oblasti. Ide najmä o indiánske kmene Lummi, Salish, Skagit, Twana, Snuqualmi, Chinook, Chehalis, Klallam, Quinault, Quileute, Makah a Nootka, ale čerpali aj z tradícií ďalších kmeňov Severozápadu, ktorých pôvodné teritória boli len o niečo vzdialenejšie od oblasti pôsobenia výskumníkov. Išlo najmä o významné kmene Haida, Tlingit, Kwakiutl a ďalšie.

V recenzovanej publikácii autori predstavujú geografické a prírodné podmienky, v ktorých Indiáni Severozápadu žili a žijú, ich jazyky, spoločenský život, rybolov a tradičné remeslá. Ďalej sa detailnejšie venujú ich mytológii, eschatologickým predstavám a funerálnym praktikám. Zvlášť tieto pasáže o duchovnom živote Indiánov si zaslúžia osobitnú čitateľovu pozornosť. Solídne je spracované aj ich výtvarné umenie, petroglyfy a ikonografia mýtických postáv, ktorá je kľúčom k porozumeniu nativistického umenia celej tejto oblasti.

Manželia Botíkovci venovali pri svojom výskume osobitnú pozornosť totemovým stĺ-

pom, ktoré oblasť severozápadu USA preslávili na celom svete. Podkapitola, ktorú im venovali, predstavuje najrozsiahlejšiu monotematickú časť celej publikácie. V jej úvode mohol byť, vzhľadom k takému častému pertraktovaniu výrazu „totem“, trochu adekvátnejší výklad tohto pojmu. Aj veľmi stručne sa dala preukázať jeho známa etymológia, viažúca sa práve k severoamerickým Indiánom a ktorá, mimochodom, veľmi pekne korešponduje s mýtickými genealógiami na totemových stĺpoch. Autori sa mohli dotknúť aj problémov severoamerického totemizmu, čo by priliehavo dokreslilo výborne napísanú stať o mytológii.

O to viac sa však dozvedáme o dejinách a historickom kontexte vztyčovania totemových stĺpov, ktoré zažilo svoj rozmach paradoxne v 18. a v prvej polovici 19. storočia, teda pod nepriamym vplyvom obchodu s belochmi. Nič to však nemení na tom, že sú to výtvary pôvodných obyvateľov Severozápadu a za námet im slúžia ich autentické mytologické a náboženské predstavy. Autori si podrobne všimajú aj novodobú renesanciu vyrezávania týchto stĺpov a kontinuitu, ktorú sa podarilo cez generácie rezbárov predsa len udržať. Popisujú tiež súčasné spoločenské a kultúrne funkcie totemových stĺpov v študovanej oblasti. Ich typológia a technológia výroby, ktoré sú zaradené na koniec podkapitoly, túto časť veľmi priliehavo uzatvárajú.

Publikácia je doplnená aj kapitolkou o súčasných indiánskych slávnostiach potlach a pow-wow. Vykreslený je tu nielen ich pôvodný význam, ale tiež, týka sa to zvlášť pow-wow, ich súčasná spoločenská funkcia. Nad rámec zamerania tejto publikácie by asi išla hlbšia analýza krízy identity Indiánov Severozápadu, ktorá je tu spomenutá len veľmi zbežne. V súčasnosti, zvlášť v 90. rokoch, dochádza totiž k viacerým inštitucionalizovaným hnutiam, ktoré sa usilujú v duchu postmodernej paradigmy o umelé oživenie starých tradícií Indiánov z celého územia USA. V tomto zmysle možno hovoriť o novom zvrate v kríze indiánskej identity, ktorá zažila pravdepodobne svoj najnižší bod v dramatických udalostiach 70. rokov nášho storočia. Ani dnešný stav, aj keď zakladá určitú etnickú a kultúrnu hrdosť natívneho obyvateľstva, nie je riešením krízy, ktorá má veľmi hlboké historické a sociálne

korene, je skôr jej transformáciou do novej polohy. „Módny“ záujem o indiánsku kultúru, zvlášť o umenie a remeslo, spätne stimulujúci komerčné aktivity a „kultúrnu produkciu“ Indiánov, nestojí totiž na pevnejších štruktúrnych základoch. Prognóza v tomto smere by preto nemusela byť celkom optimistická.

Záver publikácie je venovaný dejinám výskumu severozápadných Indiánov. Tu sa zasľúžená pozornosť venuje najmä nestorovi americkej antropológie F. Boasovi, zakladateľovi skutočne vedeckého bádania v tejto oblasti. Pozornosť sa tu venuje aj fotografovi E. S. Curtisovi, ktorého fotografie boli aj hodnotnou súčasťou samotnej výstavy. Curtis fotografoval severozápadných Indiánov na prelome 19. a 20. storočia a pomohol tak zachovať veľké množstvo etnografických dokladov. Jeho štylizované fotografie vzbudili mnoho kontroverzií, ale čitateľ recenzovanej publikácie, ako aj návštevník rovnomennej výstavy iste ocení ich výtvarnú hodnotu, rovnako aj ich hodnotu ako dobového dokumentu, ktorý nesie pečať svojej doby po viacerých stránkach a ktorý nikdy nechcel byť niečím iným než tým, čím bol. Keď už sme pri fotografickom umení, nemožno nespomenúť fotografie J. Botíka, ktoré predstavujú kľúčový materiál výstavy a zaberajú približne polovicu priestoru publikácie „V krajine totemových stĺpov“. V tom práve spočíva spoluautorstvo J. Botíka, ktoré tvorí rovnocenný náprotivok textovej časti od M. Botíkovej. Botíkove fotografie predstavujú výborné postrehy skúseného etnografa a v istom zmysle i dobrého reportéra. Vzhľadom k amatérskemu fotografickému vybaveniu treba rozhodne oceniť aj ich vysokú technickú kvalitu.

Po zhliadnutí výstavy i po preštudovaní celej publikácie sa možno s istými rozpakmi vrátiť k úvodu, ktorý k nej napísal minister kultúry I. Hudec. Jeho afektovane-patetický prológ k takej vecnej a špecializovanej výstave bude asi viacerým čitateľom pripadať nemiestny.

Naproti tomu sa možno niektorí nechajú vtiahnuť vlastným textom knihy do precíznych technických detailov a ikonografických rozborov totemových stĺpov, ktoré sa stali napríklad výrazovým prostriedkom aj našej skautskej subkultúry. Tí zvedavejší si možno vezmú

túto publikáciu pod pazuchu, keď sa vyberú na nedeľný výlet k Bielym skalám pri Bratislave, kde sa týčia skautské totemové stĺpy, porovnávajú ich symboliku s indiánskymi originálmi a zamyslia sa nad zložitými cestami a transformáciami, cez ktoré sa umenie Indiánov Severozápadu stalo súčasťou časti spektra našej vlastnej kultúry.

Na záver treba konštatovať, že publikácia „V krajine totemových stĺpov“ celkovo pôsobí ako podujatie, ktoré sa vydarilo po viacerých stránkach. Jednak po obrazovo-dokumentálnej, jednak po textovo-analytickej a v neposlednom rade sa vydarilo aj z hľadiska edukačného zacielenia. Zostáva tu azda už len otáznik nad jej miestom vo vývoji slovenskej etnológie. Je možné, že zostane len exotickým vybočením z domácej národopisnej tradície alebo, a tomu by sme chceli veriť, predstavuje prvú lastovičku ohlasujúcu už viackrát proklamovanú zmenu jej orientácie na podstatne širšie koncipovanú kultúrnu antropológiu. V každom prípade patrí manželom Botíkovcom za tento počín naše hlboké uznanie.

Milan Kováč

VALÁŠKOVÁ, N., UHEREK, Z., BROUČEK, S.:

ALIENS OR ONE'S OWN PEOPLE

Prague Occasional Papers in Ethnology 4/1997, 118 s.

Presídlenie občanov českého pôvodu z Volyne na Ukrajinu do Československa a proces ich adaptácie je nosnou témou tejto publikácie.

Historický prehľad o príchode Čechov do Volyne na Ukrajinu a ich situácia v novej krajine je obsahom prvej časti publikácie. Príčinou emigrácie českého obyvateľstva (najmä drobných roľníkov a remeselníkov) koncom 19. storočia na Ukrajinu boli predovšetkým ekonomické dôvody, ktoré podporila možnosť kúpy lacnej pôdy vo volynskej provincii. Rozdelenie tejto oblasti v roku 1921 na západnú – prislúchajúcu k Poľsku a východnú – prislúchajúcu k Sovietskemu zväzu spôsobilo, že česká menšina existovala v dvoch rozdielnych ekonomických a politických podmienkach. Ďalšími dôležitými medzníkmi v živote volynských Čechov bolo pripojenie západnej Volyne k Sovietskemu Zväzu po napadnutí Poľska

Nemcami na začiatku 2. svetovej vojny a nemecká okupácia tejto oblasti. Hneď po skončení 2. svetovej vojny začala vlna presídľovania (zo začiatku išlo najmä o volynských vojakov) prevažne do tých oblastí Československa, odkiaľ boli vysídlení Nemci. Presídľovanie bolo prevedené na základe Dohody o výmene obyvateľstva občanov českej a slovenskej národnosti z provincie Volyň s občanmi ukrajinskej, ruskej a bieloruskej národnosti z Československa. Vtedy reemigrovalo do Československa približne 10 tisíc rodín.

Myšlienka ďalšieho presídľovania začala ožívať koncom 80. rokov. K reálnym aktivitám v tomto smere došlo však až po katastrofe v jadrovej elektrárni v Černobyle, keďže sa obce s obyvateľstvom českej národnosti nachádzali v kontaminovanej zóne.

Presídľovanie sa uskutočnilo v rokoch 1991-1993 a bolo financované československou vládou (celkovo sa presídlilo 1811 osôb).

Podrobný popis presídľovania z jednotlivých volynských obcí je náplňou ďalšej časti publikácie. Hodnotné výsledky získali autori publikácie na základe interview s presídlencami a tiež pomocou dotazníkov. Reemigranti museli a musia v procese adaptácie k novému prostrediu prekonávať viaceré problémy. Nedostatočná znalosť spisovnej češtiny a vôbec jazykové problémy boli jednou z hlavných príčin, prečo mali ťažkosti so získaním zamestnania. Väčšina reemigrantov si nemohla nájsť zamestnanie adekvátne ich vzdelaniu. Ďalším problémom je odmietavý postoj domáceho obyvateľstva k reemigrantom, ktoré ich považuje za „Rusov“ – reprezentantov bývalého Sovietskeho zväzu a dávajú ich do súvisu s okupačným vojskom z r. 1968. Tí reemigranti, ktorí si uvedomujú svoje ťažké postavenie, ale nestratili nádej, vidia možnosti lepšej budúcnosti len v tvrdej práci. Dúfajme, že sa im to podarí a v očiach väčšiny už nebudú „cudzinci“ (aliens), ale skôr ich „vlastní ľudia“ (own people). Táto publikácia prináša nové svetlo do problémov života reemigrantov z Ukrajiny v Čechách. Môžeme ju odporúčať nielen odborníkom, ale i širšej verejnosti a veríme, že prác podobného charakteru si budeme môcť prečítať viac.

Nora Lábadýová

KRIVÝ, V., FEGLOVÁ, V., BALKO, D.:
SLOVENSKO A JEHO REGIÓN Y
Sociokultúrne súvislosti volebného správania.
Nadácia Médiá, Bratislava 1996. Strán 414.

Prekvapilo ma, keď som sa nedávno pri náhodnom rozhovore dozvedel, že táto rozsiahla, odborne aj spoločensky zaujímavá kniha prešla prakticky bez záujmu odbornej verejnosti a až na ojedinelé výnimky nebola dosiaľ recenzovaná. Pokúsim sa (hoci oneskorene) napraviť toto nezaslúžené zanedbanie. Prinajmenšom vďaka aktuálnej problematike a originálnemu prístupu ju totiž možno považovať za jednu z najprirodzenejších odborných prác posledných rokov.

Traja autori, predstavitelia rôznych vedných disciplín, sa pokúsili z pohľadu svojho odboru analyzovať problémy, ktoré majú celospoločenský dosah:

1. regionálna diferenciácia Slovenska. Východiskom analýzy sú výsledky volieb v období 1920-1994. Tento fenomén autori nevnímajú len z hľadiska politického, ale využili sledovanú problematiku ako východisko pre hĺbkovú sondu do dobovej (teda aj dnešnej) slovenskej spoločnosti. Nezostávajú v rovine kvantitatívnej prezentácie volebných štatistík, ale hľadajú širšie sociologické a etnologické súvislosti. Pritom sledované fenomény diferenciácie nevnímajú synchronne, ale hľadajú aj historické korene daného spoločenského stavu.

2. interdisciplinárny prístup. V deklaratívnej rovine sa s ním stretávame pri každej formálnej aj neformálnej diskusii tak často, že sa môže javiť ako zbytočnosť vôbec ho spomínať. V hodnotenej práci však neostáva len v slovnej rovine, ale tvorí integrálnu zložku knihy.

3. etnológovia (podobne ako príslušníci iných spoločenskovedných odborov) sa často oháňajú „spolupracou so spoločenskou praxou“. Pritom sa spomínajú najmä folklórne festivaly či javy materiálnej kultúry. Etnologickú analýzu V. Feglovej považujem za názornú ukážku možností iného prístupu k tejto problematike.

4. kombinácia synchronného, resp. diachronného prístupu k sledovaným problémom.

Recenzovaná práca je tak obsiahla a faktograficky bohatá, že ju nemožno čítať „na

jeden dúšok“. Plní skôr encyklopedickú funkciu: človek v nej hľadá (a nachádza) konkrétne informácie.

Na záver len stručné konštatovanie: autorom sa podarila dobrá, zaujímavá a potrebná kniha!

Peter Salner

SOCIOLINGVISTICKÉ A PSYCHOLOGICKÉ ASPEKTY JAZYKOVEJ KOMUNIKÁCIE

1. – 2. diel. Zostavil Vladimír Petráš. Banská Bystrica, UMB 1996. 212 a 222 strán.

Komunikát je v etnológii základným historickým faktom, s ktorým táto vedná disciplína pracuje. Tento metodologický postulát sa svojím spôsobom implantuje i do techník zberu etnologických dát. Aj preto je etnológia v istom zmysle súčasťou a možno i nadstavbou lingvistických bádání, obyčajne spojených či precizujúcich sa v názvosloví iných humanitných odborov, najčastejšie s prídavkami socio-, či psycho-, ale i zložitejšími terminologickými konštrukciami (takýmto spôsobom je napr. nazvaný zborník I. A. Sorokina (red.): *Ethnopsycholinguistics*, Moskva 1988). Napriek týmto skutočnostiam sa etnológovia u nás len skromne zapájajú do týchto medziodborových bádateľských aktivít. Presvedča nás o tom zborník príspevkov z vedeckej konferencie, ktorá sa konala v Banskej Bystrici 6. – 8. septembra 1994 a utvrdzuje v tom aj jeho o rok starší predchodca zo slovenskej editorskej dielne (*Sociolingvistické aspekty súčasnej slovenčiny*. Bratislava 1995). V oboch tituloch by sme márne hľadali príspevkov, ktorého leitmotívom by bola etnologická problematika na pozadí lingvistických bádání. Tento stav možno charakterizovať ako stav nepochopenia či neakceptovania samostatných vedných disciplín, čo neprospeje ani jednej strane. Ilustruje to napríklad i fakt v citácii diel v príspevkoch zborníka, kde nachádzame z autorov spojených s etnológiou len Proppa, Bachtina, Bogatyriova a Mika. Výpočet citovaných autorov naznačuje, že sa citujú v tých prácach, ktoré sa zaoberajú textom v jeho významových podobách či funkciách.

Popravde treba priznať, že časť príspevkov nemá (zatiaľ) v etnológii zmysluplné využitie. Týka sa to najmä bloku špecifických sociolin-

gvistických a psycholingvistických pohľadov na rôznorodo determinované typy komunikácie. Ide napríklad o dorozumievanie sa detí a školskej mládeže, osobitné komunikačné sféry a situácie, v ktorých navyše chýba istý historický moment, s ktorým etnológia často pracuje. To samozrejme neplatí pre tú oblasť folkloristiky, ktorá z rôznych hľadísk analyzuje folklórne texty. Tu môže napr. zaujať príspevok B. Šimonovej *Rozprávka ako komunikačný aspekt*. Bližší etnológii bude iste okruh príspevkov, ktorý si všima sociálne a psychologické aspekty jednotlivých javov. Z nich treba spomenúť príspevok Z. Grena *Psycholingvistické a sociálne elementy v typológii aktov reči*, či príspevok M. Švehlovej *K problematike zdvorilosti a rečovej etiky z hľadiska psychosociálneho*, ktorá vychádzajúc z komparačnej lingvistiky konštatuje, že existujú výrazné paralely v jazykových štruktúrach rôznych jazykov a štruktúr, ktorých motívom je široko chápaná zdvorilosť. Pri objasňovaní medziludských sporov môže byť inšpiratívnym príspevok E. Kralčáka *O niektorých aspektoch diskrepantnej komunikácie*, ktorý rozširuje okruh lingvistického bádania na jej nelingvistické prvky. Z tohto okruhu treba spomenúť i príspevok K. Kaniša *Kódové bariéry z hľadiska psycholingvistického a ich prekonávanie v multikultúrnom prostredí*. Základný zdroj informácií etnológa o problematike lingvistického bádania poskytujú príspevky zborníka, ktoré sa sústreďujú na všeobecnú problematiku sociolingvistických a psycholingvistických teórií. Z nich sú pre etnológa zvlášť cenné príspevky S. Gajdu *Podoby sociálnych skupín a jazyková komunikácia*, či texty R. de Beaugranda *Psycholingvistika a sociolingvistika: retrospektívy a perspektívy*, A. Kořenského *Individuálne a sociálne v komunikácii*.

Vyzdvihnutie niekoľkých príspevkov zo štyridsiatich siedmich textov zborníka je iste torzovité, no je predovšetkým konkrétnym hľadaním ich spojitosti s etnológiou. Iný spôsob hľadania a inšpirácie etnológa v oblasti rozšírenia parametrov pri bádanií či obohacovaní metodologických postulátov treba nechať jeho čitateľovi.

Miloš Šípka

ARNOLD VAN GENNEP: PŘECHODOVÉ RITUÁLY

Systematické studium rituálů. Z franc. orig. *Les rites de passage, Étude systématique des rites*, vyd. nakladatelstvem Émile Nourry v Paříži 1909 a s přihlídnutím k opravám z r. 1911 přeložila Helena Beguiviová. Vyd. nakladatelství Lidové noviny, Praha 1996, 201 s.

Je to svým významem nadčasová, přestože až po smrti oceněná práce zakladatele francouzské etnologie a folkloristiky, známého zejména devítisvazkovým dílem *Průručka současného francouzského folkloru* (1937 – 1946). V publikaci *Přechodové rituály* se Gennepe jako první soustředěně věnoval obřadům, provádějícím převod člověka z jedné životní situace do druhé a z jednoho světa (kosmického nebo sociálního) do druhého. Poprvé zde použil termín iniciační obřady, kterými rozumí obřady, týkající se přechodu jedince do různých životních období: narození, dospělost, manželství, smrt. Tento přechod má za následek radikální přeměnu sociálního postavení jedince: jeho přípravu na novou životní situaci a jeho začlenění do nové sociální skupiny. Každé společenství si vytvořilo systém obřadů k řízení těchto přechodových situací, které se skládají ze tří na sebe navazujících etap, vyjadřujících odloučení, určitou hranici (pomezí) a přijetí. Podobně je tomu i u ostatních přechodových rituálů, za které autor považuje i iniciační zasvěcování do různých bratrstev a skupin, např. rituál obřizky, tetování, bičování apod., stejně tak jako obřady, spjaté s přírodními proměnami v průběhu roku. Práce, založená na důkladné znalosti literatury (zvláště anglické a německé), poskytuje zasvěcený pohled na rituály různých národů a skupin, v němž je vedle náboženského aspektu zkoumán také světský, sociokulturní základ těchto rituálů, objevující se jako odezva na sociologické impulsy dané doby. Přestože extrapolováním poznatků z mimoevropského materiálu na evropské kulturní tradice vznikají určité inkonzistence, teorie přechodových rituálů, symbolizujících členění závažných životních etap člověka, patří k nejvýznamnějším tezím, uplatňovaným při studiu obřadní kultury.

Alexandra Navrátilová

**ZBIGNIEW BOKSZANSKI:
STEREOTYPY A KULTURA**
Wrocław 1997, 141 strán.

Z. Bokszański patrí v súčasnosti k najznámejším poľským sociológom. Vďaka svojmu záujmu o problematiku spôsobu života robotníkov, kultúrnych hodnôt, sociálnej identity a skupinových interakcií od polovice 70. rokov postupne prenikol aj do pozornosti etnológov. Jeho posledná publikácia *Stereotypy a kultura* je logickým vyústením doterajších odborných záujmov a zovšeobecnením najmä širokých sociologických, sociálno-psychologických, historických a kulturologických poznatkov. V siedmich kapitolách sa postupne zaoberá kultúrnymi a etnickými stereotypmi, kultúrnym vzorom a paradigmami etnických skupín a národov. Chápe ich ako otázky akademické, a zároveň aj spoločenské – sú obsiahnuté v medzinárodných vzťahoch i zahraničnej politike.

V prvej kapitole rieši metodologické problémy súvisiace so stereotypom, jeho sociologickým a psychologickým chápaním a poukazuje na možnosti tendenčnosti a iných deformácií výskumu a jeho výsledkov.

V nasledujúcej kapitole pojednáva o stereotypu ako predmete sociologických výskumov. Najskôr sa však pokúša včleniť stereotyp do systému kultúry a vysvetliť jeho podstatu v súvislosti s tradíciou a kultúrnym vzorom. Ak ho poníma ako súčasť tradície, formovanej v procese historického vývoja, vysvetľuje kulturologický prístup. Ak rieši problém stereotypu ako produktu tvorcov a nositeľov-jednotlivcov ako určitého spoločenstva a hľadá faktory jeho formovania, uplatňuje a vysvetľuje psychologický prístup. V každom prípade však považuje stereotyp len za časť charakteristiky spoločenstva.

Tretiu kapitolu možno považovať za zvlášť podnetnú pre folkloristov. Predmetom záujmu autora sa stali autobiografie ako materiál k výskumu stereotypov. Zamýšľa sa nad prácou s respondentom, nad hodnovernosťou materiálov a determinantmi objektívnych a subjektívnych hodnotení. Kapitola obsahuje transkripcie naratívnych výpovedí a schémy obsahovej výstavby textov.

V štvrtej kapitole Bokszański predstavuje pojem stereotyp ako velavýznamové, termino-

logicky viacvrstvé slovo, ktoré sa často zamieňa s pojmami šablóna, klišé, vzor, norma, schéma, konvencia a inými. Dôležité je preto rozlišovať stereotyp kultúrny a sociálny a jeho ponímanie v súvislosti s rôznymi systémami komunikácie (umelecká, historická, propagandistická). Charakteristiky iných národov a etnických skupín sú nepochybne problémom interdisciplinárnym. Spoločenské vedy často dostatočne nezohľadňujú faktor času. V takomto kontexte sú paradigmy etnických skupín a národov skôr výsledkom stálosti, trvácnosti kultúry a ideologické schémy súvisia s aktuálnymi charakteristikami a kultúrnou zmenou.

V piatej a šiestej kapitole autor odpovedá na otázky okolností vzniku charakteristík etnických skupín a národov v inoetnickom prostredí. Len v rámci antitézy my-oni, vo vzájomnom porovnávaní si jednotlivci alebo skupiny uvedomujú zhody a odlišnosti. Pozitívne, resp. negatívne vnímanie iných je determinované ekonomicky, historicky alebo symbolicky prostredníctvom semiotických kódov. Antropologický prístup sa zaoberá etnickou identitou v súvislosti s percepciou kultúry, kultúrnych „štýlov“, špecifik. Sociologický prístup skôr zohľadňuje rolu konštruovania identity (napríklad lídrami, propagovaním nacionalizmu).

Siedma kapitola uzatvára vzťahový kruh. Opäť sa vracia k metodológii výskumu etnických stereotypov, upozorňuje na dôležitosť nestrannosti bádateľa a nevyhnutnosť neovplyvnenej výpovede respondenta. Poukazuje na význam takých prameňov, ako napr. autobiografia, pamätníky, korešpondencia. V závere podáva obraz Rusov, Nemcov a Židov ako výsledok konkrétneho výskumu prostredníctvom autobiografií a ich analýzy.

Publikácia *Stereotypy a kultura* nie je súborom štúdií, ale kompaktným, navzájom prepojeným problémovým a metodologickým celkom. Po analýze základných teoretických východísk nasleduje riešenie parciálnych problémov metódami rôznych príbuzných vedných disciplín, alebo aspoň aplikovaním zovšeobecnených pohľadov kulturologických (antropologických) a sociologických. Práca obsahuje množstvo citácií a prameňov. Doplnená je materiálými príkladmi transkribo-

vaných výpovedí informátorov. Pre čitateľa je obsahovo, terminologicky a spočiatku aj metodologicky náročná. Zároveň však učebnicovo prehľadná a obsahovo i formálne vyčerpávajúca. Neobyčajne podnetná pre etnografy i folkloristov.

Jaroslav Čukan

MYKHAILO SELIVACHOV:
FOLK DESIGN OF UKRAINE
Doncaster (Austrália), Kijev (Ukrajina)
1995, 64 s., 30 tabúl s ilustráciami.

Ukrajinskí etnografi v súčasnosti zaznamenávajú trend smerujúci k oživeniu ľudových výtvarných tradícií jednak v pôvodnom vidieckom prostredí, ale i mimo neho, cez rôzne inštitucionalizované organizované formy. Je to po osamostatnení sa Ukrajiny prirodzená reakcia na ciele politické utlmovanie vývinu folklóru ako nositeľa etnických znakov, ktorých zdôrazňovanie sa počas sovietskej éry tabuizovalo. Okrem toho folklór znamená pre Ukrajincov takmer to isté, ako pojem národná kultúra. Tento fakt zdôrazňuje i M. Selivachov vo svojej publikácii, keď konštatuje, že korene národnej kultúry Ukrajincov majú roľnícky, kozácky pôvod, na rozdiel od iných etník – uvádza Poliakov, Rusov, národy západnej Európy, u ktorých bola neoddeliteľnou súčasťou národnej kultúry i kultúra vyšších sociálnych vrstiev – aristokracie, meštianstva. Absencia vkladu vyšších sociálnych vrstiev súvisela v prípade Ukrajiny s ich polonizáciou a rusifikáciou, keďže Ukrajina bola od 17. storočia súčasťou Poľska a od 18. storočia súčasťou Ruska. S týmto tvrdením autora možno bez dostatočnej znalosti empirického materiálu ťažko diskutovať, ale rovnako ťažko možno prijať i predpoklad, že by ukrajinská národná kultúra, ale i folklór ostali vo svojom vývine panensky nedotknuté, hermeticky uzavreté voči akýmkoľvek vplyvom transkultúracie. Ale nie najmä o tomto je Selivachova publikácia.

Tá je sústredená predovšetkým na charakterizáciu ukrajinskej ľudovej ornamentiky. Pri jej rozbere autor vychádza okrem literatúry i z vlastných terénnych výskumov realizovaných v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch. Autor na základe rozboru zaznamena-

ných ornamentálnych motívov dochádza k záveru, že ich väčšina má archaický pôvod siahajúci do prehistórie. Pri komparáciách sa odvoláva na archeologické nálezy z paleolitu (obec Mizyn v Černigovskej provincii), neolitu (Bug-Dnester, Dnepro-Donec a ďalšie). Ide tu, ako je to i v prípade najstaršej vrstvy dekóru v európskom ľudovom umení, o geometrickú ornamentiku (poznámka recenzenta) s motívmi kosoštvorcov, špirál, meandrov, šachovnic, zubov, hviezdíc. Keď M. Selivachov hovorí o štylizovanej rastlinnej ornamentike, poukazuje na jej príbuznosť s ornamentikou Blízkeho východu, datovanou až 4000 rokov p. n. l. Nachádza ju v podobnostiach výtvarného a priestorového riešenia dekóru. Jeho komparácie postavené na exkurzoch smerom do vzdialenej minulosti sú zaujímavé, je však otázne, či pri jednoduchých zdobných geometrických alebo rastlinných motívoch možno uvažovať o kultúrnej nadväznosti pretrvávajúcej tisícročia. Sú to natoľko prosté motívy, že mohli vzniknúť kdekoľvek, bez akejkoľvek predchádzajúcej predlohy.

Naturalistickejšie poňatie rastlinného vzorovania – vetiev, listov, kvetinových krov – vazónov predstavuje v ukrajinskej ornamentike novšiu vývinovú vrstvu – opäť je to v zhode s vývinovým trendom ľudovej ornamentiky i v kontexte strednej Európy.

Keď sa v odbornej literatúre hovorí o geometrickej, rastlinnej, antropomorfnej, zoomorfnej ornamentike, väčšinou sa vychádza z formálnych príbuzností dekóru, z vizuálnej príbuznosti motívov. M. Selivachov však zvolil iný postup typológie. Pri zoskupovaní motívov vyšiel z predpokladu ich spoločného lexikálneho označenia. Išlo mu teda o odkrytie spôsobu asociatívneho myslenia tvorcov a vnímateľov dekóru. Každú lokalitu, región charakterizuje istý súbor obľúbených ornamentálnych motívov. Pritom niektoré, formou totožné motívy jestvujú v rozličných lokalitách a regiónoch pod rozličným pomenovaním. M. Selivachov vybral z 2000 zozbieraných vzorov 40, ktoré sú podľa jeho názoru v ukrajinskej ľudovej ornamentike najdominantnejšie. Zároveň sú to zoskupenia vzorov, zhodné v dialektologických názvoch, ale často i v zobrazeniach vzoru.

Veľkým prínosom publikácie sú ilustrácie prinášajúce práve tabuľky týchto zoskupení

vzorov. Dajú sa z nich vyčítať regionálne varianty synonymických alebo ekvivalentných pomenovaní, ikonografické špecifiká jednotlivých vzorov, charakteristické črty ich štylizácie, nájdeme v nich údaje, na akom materiáli, akou technikou a na akom druhu predmetu bol dekor realizovaný. Sú cenným porovnávacím materiálom pre komparatívne štúdium ľudovej ornamentiky v Európe.

Zaujímavé sú i paralely so slovenskou ľudovou ornamentikou v lexikálnom označení vzorov, často i v ich stvárnení. Napríklad v ukrajinskom i slovenskom materiáli nájdeme také označenia vzorov z rastlinnej ríše ako *kvitky*, *kvietky* (ukr.) – *kvety*, *kvietky* (slov.), *roži* (ukr.) – (*ruže*) (slov.), *barvinok* (ukr.) – *barvienok* (slov.), *tulpan* (ukr.) – *tulipán* (slov.), *kysťky*, *kystočky* (ukr.) – *kytice*, *kytičky* (slov.), *lysty*, *lystočky* (ukr.) – *listy*, *listky* (slov.), zo živočíšnej ríše ako *pavuky*, *pavučky* (ukr.) – *pavúky*, *pavúčky* (slov.), *hadiučky* (ukr.) – *hádiky* (slov.), *husiači*, *kuriači lapky* (ukr.), *husacie*, *kuracie labky* (slov.), *baraniači rohi* (ukr.) – *baranie rohy* (slov.), kozmogonické vzory ako *hviozdy*, *zvizdočky* (ukr.) – *hviezdy* (slov.), geometricko-abstraktné vzory ako *zubčyky* (ukr.) – *zúbiky* (slov.), *kryžyk*, *khrestyky* (ukr.) – *krížik*, *krížiky* (slov.), *kryvuľky* (ukr.) – *krivinky* (slov.)

Hoci sa Ukrajina dostala do povedomia prostredníctvom výtvarnej produkcie pochádzajúcej zo známych centier – napríklad huculské kraslice, kosivská majolika, poltavská výšivka, krolevetský textil, kremenčucké rezbárstvo, karpatské kelimové koberce, stále je vo svete málo známe a málo propagované ľudové umenie centrálnej a východnej Ukrajiny. M. Selivachov to pripisuje skutočnosti, že väčšina ukrajinských emigrantov bola pôvodom zo západnej Ukrajiny a tí pochopiteľne v zahraničí propagovali formy, ikonografický repertoár a štýly charakteristické pre západné ukrajinské provincie. Autorovou snahou bolo splatiť tento dlh a rozšíriť repertoár literatúry o ukrajinskom ľudovom umení, ktorý je napokon i v porovnaní s literatúrou o ľudovom umení v Poľsku a Rusku značne úzky a nezodpovedá kvalite a bohatstvu ľudového umenia na Ukrajine.

Olga Danglová

BOLTAROVÍČ, ZORIANA:
UKRAJINSKA NARODNA MEDICINA
Teorija i prakтика. Kyjev, Abris 1994. 317 s.

Hoci táto nevelká brožovaná knižka vyšla už pred viacerými rokmi, predsa si zasluhuje pozornosť, a to nie len v okruhu bádateľov zameraných na oblasť tradičnej kultúry, označovanú ako ľudové liečenie, ľudová medicína alebo etnomedicína. Keďže tento komplex názorov, predstáv a praktík, vychádzajúci z biologickej i sociálnej stránky existencie človeka, je prítomný v kultúre každého spoločenstva, tvorí širokú a pestrú škálu foriem a prejavov. Ich poznávanie v konkrétnych časových a priestorových súradniciach umožňuje odhaliť spoločné i rozdielne prvky a vymedziť charakteristické znaky systému tradičnej medicíny sledovaného spoločenstva ako segmentu väčších etnomedicínskych systémov.

Uvedeným smerom sa pustila aj autorka publikácie, ktorá má podľa úvodných informácií populárny charakter a je určená širokému okruhu čitateľov (s. 2). Snahou autorky je ukázať špecifiká, originalitu a bohatstvo praktík a receptov ukrajinskej ľudovej medicíny. No už úvod naznačuje, že ide o prácu založenú na systematickom vedeckom bádaní. Tradičnú ľudovú medicínu vymedzuje ako oblasť tradičnej kultúry, ktorá stojí ako predmet záujmu na rozhraní etnografie a medicíny, pričom ju chápe ako špecifický základ oficiálnej medicíny s vlastným historickým vývojom. Východiskom sledovania genézy a naznačenia škály prejavov jednotlivých oblastí ľudovej medicíny (anatómia, fyziológia, diagnostika a liečenie chorôb atď.) v rozličných obdobiach boli pre autorku údaje získané priamo v teréne i poznatky sústredené v prácach historického, najmä však etnografického charakteru, ktoré vznikali na území Ukrajiny s rozvojom záujmu o tradičnú medicínu od 70. rokov 19. storočia. Práca má 5 hlavných častí: *Úvod*, *Fytoterapia*, *Liečivá živočíšneho a nerastného pôvodu*, *Liečebná mágia* a *Dodatky*. Každá časť je zložená z niekoľkých kapitol, ktoré majú vlastnú štruktúru zodpovedajúcu povahe sledovanej problematiky. Autorka sa pri ich členení pridŕža zaužívanej schémy triedenia poznatkov o tradičnej medicíne, no detailné rozpracovanie jednotlivých problémov možno spolu s jednoznačným zaradením po-

znatkov označiť ako metodický príklad tvorby monografických prác danej problematiky.

Hneď vo vstupnej kapitole autorka poskytuje rozsiahly prehľad prác týkajúcich sa tradičnej medicíny územia Ukrajiny, ale aj iných slovanských národov. Nasledujúca kapitola *Choroby, pôvod a diagnostika, názvy chorôb v svetonázoroch ľudu* vychádza z racionálne a iracionálne chápaných príčin ochorení, pričom autorka sleduje ich slovanské (napr. aj u názvov ochorení), ba aj indoeurópske paralely. Celistvo je spracovaná aj zaujímavá, v slovenskej etnografickej literatúre menej sledovaná oblasť tradičných diagnostických metód, pričom autorka využíva aj údaje zo starších období (napr. z procesov s bosorkami). Kapitola *Ludovi lekári. Kto sú?* obsahuje škálu charakteristík osôb spojených s liečením. Aj tu sa opäť potvrdzuje fakt, že liečenie bolo prevažne v rukách žien využívajúcich najmä rastlinné liečivá. Aj v tejto kapitole, rovnako ako na iných miestach práce, autorka poukazuje na prepojenie ľudovej a oficiálnej (vedeckej) medicíny. Historické a terénym výskumom získané etnografické údaje obsahuje aj kapitola *Ludové metódy profylaxie chorôb*.

Skutočnosť, že najväčšiu zložku liečebných prostriedkov a s nimi spojených praktík tvoria v tradičných etnomedicínskych systémoch liečivá rastlinného pôvodu, potvrdzuje aj časť venovaná v publikácii fytoterapii. V štyroch kapitolách je obsiahnuté množstvo konkrétnych údajov o druhoch rastlinných liečiv, spôsoboch ich prípravy, o zbere rastlín, pričom je samostatná pozornosť venovaná divorastúcim rastlinám, stromom a krom, obilninám, technickým plodinám a dekoratívnym rastlinám. Autorka dobre zvládla aj toto rôznorodé spektrum údajov a vychádzajúc zo zjednodušeného botanického systému sústredila ku každej skupine i jednotlivým rastlinám poznatky o ich účinkoch, aplikácii v racionálnej i magickej polohe. Možno pre čitateľa nezaujímavé, no z celkového hľadiska vhodné je i zaradenie množstva konkrétnych receptov na prípravu liečiv, najmä čajových zmesí. Hodnota údajov je daná aj ich jednoznačnou lokalizáciou. Možno azda len podotknúť, že autorka mohla u jednotlivých druhov alebo aspoň rodov rastlín uviesť ich latinské názvy (napr. vo forme abecedného zoznamu v časti Dodat-

ky). Rovnakú námietku možno vzniesť aj ku kapitole venovanej živočíšnym a nerastným liečivám. Tu nepostupuje už tak systematicky ako u rastlín (podľa druhov), ale primárne sa venuje konkrétnym liečivám (orgány zvierat, výlučky atď. a jednotlivé minerály a nerasty: hlina, soľ, smola, kovy a pod.). Poslednú kapitolu tretej časti venovala autorka fyzioterapii.

Zaradenie štvrtej časti *Liečebná mágia* poukazuje opäť na ďalšiu špecifickú črtu tradičnej medicíny, a to na prítomnosť veľkého množstva iracionálnych, najmä magických názorov, predstáv a z nich vychádzajúcich praktík. Tak autorka v štyroch kapitolách analyzuje druhy liečebnej mágie, špeciálnu pozornosť venuje slovu ako komponentu liečebných praktík, úlohe vody a ohňa, charakteru činností, predmetov a čísel. Veľké množstvo konkrétnych údajov z historickej literatúry i terénnych bádání poskytuje opäť cenné materiálové východisko pre sledovanie podôb a vývoja tejto zložky tradičnej medicíny aj mimo Ukrajiny. Posledná kapitola štvrtej časti, ktorej autorom je R. Kirčiv, prináša údaje o autorke publikácie.

Publikáciu uzatvárajú *Dodatky* – pomerne rozsiahle indexy: *Index odborných a ľudových názvov chorôb, ich symptómov a syndrémov, Index odborných a ľudových názvov liečiv a profylaktických prostriedkov a Slovník etnografických termínov*, vysvetľujúci základné teoretické pojmy a niektoré prejavy tradičnej duchovnej kultúry. Hoci odbornej etnografickej i historickej literatúre z územia Ukrajiny k spracováanej problematike autorka venovala pozornosť v úvodnej časti, mohla do *Dodatkov* zaradiť súhrnnú bibliografiu nielen týchto prác, ale aj najdôležitejších diel, z ktorých vychádzala pri širších porovnostiach.

Publikácia o ukrajinskej ľudovej medicíne je nesporne veľmi hodnotným a kvalitným dielom, ktoré obsahuje množstvo unikátneho materiálu i viaceré pozoruhodné pohľady a konštatovania všeobecného charakteru. Komplexný a systematický prístup autorky k tradičnej medicíne daného teritória umožňuje zaradiť publikáciu k základným východiskám komparácie etnomedicínskych systémov slovanských i európskych národov. Dúfam, že v budúcnosti sa objavia ešte ďalšie publikácie, a to aj na Slovensku, dosahujúce jej úroveň.

Juraj Zajonc

KARWICKA, T.:
UBIORY LUDOWE W POLSCE-
Wrocław, Polskie Towarzystwo Ludoznaw-
cze 1995. 156 s.

Publikácia zaoberajúca sa ľudovým odevom Poľska bola vydaná v roku stého výročia vzniku Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego. Tejto príležitosti venovala knihu aj autorka Teresa Karwicka, ktorej odborné smerovanie sa dotýka nielen materiálnej, ale aj duchovnej kultúry a folklóru. Jedna z jej prác o ľudovom odevu bola dokonca preložená do japončiny.

Prácu *Ubiory ludowe w Polsce* tvoria štyri hlavné časti, ktorým predchádza krátky úvod. V ňom je stručne, no výstižne zachytený vývoj záujmu a najvýznamnejšie práce v oblasti ľudového odevu v Poľsku. Tento prehľad ukazuje, že aj tu patrí odev k najviac skúmaným a v odbornej literatúre bohato zastúpeným témam. Prvá časť *Tradičnosť ľudového odevu. Archaizmy a zmeny* prináša prehľad základných typov odevných súčiastok tradičného odevu a objasňuje, ktoré z nich a prečo si zachovávajú archaický charakter a ktoré sa rýchlo menia. Tým približuje nielen škálu prvkov tradičnej ľudovej odevnej kultúry Poľska, ale umožňuje postihnúť aj dynamiku jej vývoja. V druhej časti sa autorka zaoberá znakovou funkciou ľudového odevu. V samostatných kapitolách analyzuje kroj ako znak zámožnosti, vekového odlišenia a spoločenského postavenia, kroj slávnostný a obradový (najmä svadobný). Využíva pritom nielen materiál získaný terénnym výskumom, ale aj z historických prameňov (napr. z testamentov).

Ťažiskom práce je najrozsiahlejšia tretia časť *Regionálna diferencovanosť ľudového odevu*, v úvode ktorej sú objasnené princípy regionalizácie ľudového odevu v Poľsku. Potom nasledujú jeho charakteristiky v šiestich hlavných regiónoch, pričom je každý z nich rozčlenený ešte na niekoľko menších oblastí. Hoci je v názve publikácie uvedené, že sa zaoberá ľudovým odevom, autorka sa správne rozhodla sledovať, najmä pri skúmaní genézy, aj odevnú kultúru iných vrstiev obyvateľstva, čo jej umožňuje ukázať východiská a vzťahy dôležité pre vývoj ľudového odevu. Výstižné opisy odevov i jednotlivých súčiastok sú vhodne doplnené obrazovými materiálmi, kto-

rých pestrosť (fotografie dobové aj odborné, kresby, strihové schémy) umožňuje vytvoriť si konkrétnejšiu predstavu o teritoriálnej a čiastočne aj o chronologickej škále tradičného odevu. Možno len ľutovať, že iba malá časť týchto vyobrazení je viacfarebná.

Širší kultúrohistorický pohľad na odev uplatňuje autorka aj v štvrtej časti *Príčiny zmien ľudových krojov*, v ktorej sleduje ich vývoj a v ňom obsiahnuté zmeny v spojitosti so zmenami módy odievania vyšších vrstiev, ale aj s premenami ľudovej výroby. Na strane druhej poukazuje aj na udržiavanie kroja v rámci obradov a dotýka sa aj vplyvu migrácií, vojnových udalostí a odevu vojakov na sledovanú sféru odevnej kultúry. Autorka pritom často v texte cituje autentické zápisy alebo výpovede, čo dodáva všeobecným konštatovaniam vierohodnosť a konkrétny rozmer.

Kniha končí *Záverom*, ktorý obsahuje okrem súhrnného pohľadu na pomerne rôznorodú oblasť ľudového odevu Poľska aj vymedzenie hlavných vplyvov spôsobujúcich jeho zmeny. Tu sa autorka okrem toho vyjadruje aj k povahe poznatkov a informácií, ktoré sú východiskom štúdia tradičného odevu, ako aj k problému jeho rekonštrukcie. Niektoré dopĺňujúce a upresňujúce údaje zaradila autorka do poznámok, ktoré sú spolu s obsiahlym zoznamom literatúry o tradičnom odevu Poľska uvedené za záverom. Rovnako ako *Slovník odborných a hovorových termínov použitých v texte* z oblasti tradičného odevu zvyšujú vedeckú hodnotu recenzovanej knihy.

Publikácia T. Karwickej je kvalitnou a obsažnou monografickou prácou, ktorá však nemá len deskriptívny a enumeratívny charakter, ale prináša aj komplexný pohľad na genézu a fungovanie odevu ako zložky tradičnej kultúry. Cenné je, že sa autorka podujala sledovať podoby tohto fenoménu aj v rozličných vrstvách dedinskej i mestskej spoločnosti, čo jej umožnilo poukázať na viaceré formálne i vývojové paralely. Okrem toho, že ide o prácu základného významu pri poznávaní tradičnej materiálnej kultúry strednej Európy, je aj kvalitným východiskom komparácie a skúmania ľudového odevu v slovanskom, ale aj slovenskom meradle (state o odevu Oravy a Spiša). Jej jasné metodologické východiská, prehľadná metodika spracovania poznatkov ju

spolu v dobrou grafickou úpravou robia čitateľsky príťažlivou aj pre laického záujemcu o danú problematiku.

Juraj Zajonc

ÚVAHY NAD KANCIONÁLOM PRE MIKROBIOLOGOV

Celkom náhodne sa mi dostal do rúk Buletin Československej spoločnosti mikrobiologickej – Supplement 95 s nadpisom *Micro- kancionál* (C ČSSM Praha-Bratislava 1995, 24 strán). Obsahuje 105 abecedne zoradených textov českých, moravských a slovenských piesní, od *A já sám, dycky sám*, či *A ja taka dzivočka*, až po *Žádný neví, co jsou Domažlice*. Zostavovatelia sa pokúšali zvýrazniť aj provenienciu jednotlivých piesní, a tak vždy v zátvorke pod názvom piesne sa uvádza: česká (26 krát), slovenská (26), moravská (3), moravská zo Slovácka (28), moravská z Kopaníc (8), moravsko-slovenské pomedzie (8), moravská z Hané (2), moravská z Valašska (1), slezská (3), chodská (1), východoslovenská (1). Len 1 pieseň sa prezentuje ako ľudová, a to *Holka modrooká, nesedávej u potoka* – ako česká ľudová. Najpodrobnejšie sa v spevníčku vyčleňujú moravské piesne (z Hané, Valašska, Slovácka a i.), hoci o ich zatriedení by bolo možné v mnohom polemizovať. Informácie o tomto spevníčku neponúkam etnologickej verejnosti preto, že by prinášal nejaký nový, objavný piesňový materiál alebo neznáme varianty piesní, ani preto, že by ma ohromil svojím rozsahom či zameraním. Po prelistovaní tejto internej tlače uzavretej vedeckej spoločnosti, ktorá si v názve, a ako vidieť i v spevníčku zachovala československý rozmer, ma však zaujali niektoré momenty, podnetné aj pre folkloristu:

1/ Tento kancionálik je akoby **súhrnom repertoáru všeobecne známych piesní**, ktoré sa šírili smerom na východ i západ od rieky Moravy už mnoho desaťročí. Najprv prostredníctvom rôznych „venčekov“ a spevníkov piesní, výuky v školách, dychoviek, neskôr rozhlasom, televíziou, a samozrejme i ústne. Obsahuje piesne ľudové i umelé, zväčša už dávno zľudovené. Ako príklad možno uviesť z českých piesní: *Ach, synku, synku, Andulko šafářova, Koline Koline* a pod. Zo slovenských piesní: *Bodaj by vás vy mládenci, Dobrú noc*

má milá, Išiel Macek, Prší, prší a pod. Príklad moravských: *Ej od Buchlova, Když jsem šel z Hradišťa, Sedí sokol na javori a i.*

Aj z týchto niekoľkých príkladov je zrejmé, že tento Micro – kancionál predstavuje akýsi základný model nivelizovaného piesňového repertoáru, ktorý sa vykryštalizoval počas spolužitia Čechov a Slovákov v jednom štátnom útvare a v latentnej forme sa uchováva podnes najmä u strednej a staršej generácie. Folklorista sa s mnohými tu uvádzanými piesňami stretáva často aj pri terénnych výskumoch. Niekedy ich zaznamenaná a niekedy už ani nie – veď mnohé z týchto piesní sú natoľko známe a v stálej podobe zafixované v pamäti, že prechádzajú variačným procesom zväčša nedotknuté. Bolo by však zaujímavé sledovať tento repertoárový model v širšom zábere, prípadne aj jeho vývoj, zmeny alebo frekvenciu piesní po rozdelení Československa na dva samostatné štáty.

2/ Spevníček neobsahuje nijaký komentár, ani úvod, len publikované texty piesní. Avšak záverečná poznámka: *Námety pre ďalšie piesne (aktuální pro společenskou aktivitu Společnosti)* je indikátorom, že aktívny spev je významnou súčasťou spoločenských aktivít tohto špecifického profesijného združenia a že spevníček vznikol pravdepodobne z potreby zjednotenia, prípadne aj obohatenia spoločného spevu pri rôznych spoločenských príležitostiach. Micro- kancionál je teda dôkazom **aktívnej spevnosti** danej vedeckej komunity, spoločenstva celkom netradičného, nefolklorného.

3/ Bádatelia dnes zväčša konštatujú, že vo vidieckom prostredí je úbytok aktívnej spevnosti a spevných príležitostí. Naproti tomu sa zdá, že vedecká komunita, ktorá s folklórom a tradíciami nemá nič spoločného, prisudzuje piesňam v rámci spoločenských aktivít taký význam, že považuje za potrebné publikovať ich vo svojom profesijnom odbornom bulletin. Uprednostňuje pritom práve folklórne či folklorizované piesne, a tak sa vynára otázka, aké **miesto a funkciu** má spev týchto piesní v spoločenských aktivitách ČSSM a aký **význam** majú ľudové piesne pre jednotlivých členov tejto spoločnosti (prípadne s ohľadom na vekové, národnostné či iné korelácie). Inými slovami: čo vlastne ešte dnes môže povedať ľudová pieseň predstaviteľovi takej špecif-

kej modernej profesie (akou mikrobiológia nesporne je) a aké jeho potreby spĺňa spoločný spev týchto piesní? Či je to preto, že každý z nás pociťuje občas potrebu nadviazať na korene, z ktorých pochádza (hoci ich už dávno vytrhol)? Alebo pre komunikatívnosť ľudových piesní, ktoré prístupnou formou vyjadrujú pocity a nálady (lásku i nenávisť, radosť i žiaľ, osamelosť i družnosť), aké pociťuje každý človek, aj ten dnešný? Alebo význam spočíva v integračnej funkcii spoločného zážitku pri speve piesní?

4/ V súvisi s vyššie spomínaným je možné položiť aj ďalšiu otázku: má ľudová pieseň a spoločný spev také významné miesto aj v spoločenských aktivitách iných vedeckých spoločností alebo iných profesijných spoločenstiev? Myslím, že čo sa týka našej odbornej komunity a jej reprezentanta Slovenskej národopisnej spoločnosti, môžeme túto otázku zodpovedať kladne. Zúčastňujem sa na odbornom a zväčša i spoločenskom živote tejto komunity už viac ako 40 rokov a spev (spoločný, sólový i formou neformálneho súťaženia) tu vždy mal nezastupiteľné miesto, hoci v posledných rokoch už nie celkom stále (niektoré podujatia sa obídu bez spevu).

Vidím však aj dosť podstatné rozdiely v zložení piesňového repertoáru medzi spomínanou mikrobiologickou spoločnosťou a SNS. Jeden z rozdielov vyplýva samozrejme z odborného zamerania príslušníkov našej komunity. Repertoár máme širší, spievajú sa aj iné, regionálne i štýlovo diferencované piesne, hoci predpokladám, že repertoár „všeobecne známych piesní“ z Micro-kancionála poznáme všetci minimálne na 90%.

Ďalšia odlišnosť už s odbornosťou etnológov natoľko nesúvisí. Repertoárový záber etnologickej komunity siaha totiž často aj do mimofolklornej sféry. Pamätám si mnohé večerné posedenia počas konferencií a seminárov v Smoleniciach, kedy sa prespievali desiatky piesní Voskovca a Wericha, Suchého a Šlitra i tzv. „písne ľudu pražského“. Oblúbenou súčasťou repertoáru bývajú staršie slovenské tangá, piesne G. Dusíka a pod. (napr. Valné zhromaždenie SNS v Banskej Bystrici), ale aj tzv. piesne masové, budovateľské a pionierske, ktoré s vervou a humornou nadsádzkou obyčajne spievali dosiaľ všetky generácie et-

nológov (nielen slovenských, ale aj moravských a českých na spoločenských podujatiach).

Moje úvahy nad kancionálom pre mikrobiológov si nekladú za cieľ riešiť všeobecné ani špeciálne problémy spevnosti, na to by boli potrebné seriózne výskumy. Prezentujú len voľný sled myšlienok a otázok, ktoré ma pri čítaní tohto spevníčka napadli. Možno podnietia aj iných k úvahám o mieste a zmysle aktívnej spevnosti a ľudových piesní v dnešnej uponáhľanej pretechnizovanej odcudzenej spoločnosti, ktorá sa všeobecne charakterizuje ako „postmoderná“, no v detailoch si zachováva niektoré „praemoderné“, až archetypálne prvky.

Lubica Droppová

TRENČÍN

Vlastivedná monografia 1, 2. Bratislava, Alfa 1993, Alfa-press 1997. 382 + 310 s., farebné a čiernobiele fotografie, kresby.

Nie každé mesto na Slovensku má možnosť poskytnúť svojim obyvateľom i všetkým ostatným záujemcom o jeho dávnu i nedávnu minulosť dielo, ktoré približuje v ucelenej podobe premeny mesta a života jeho obyvateľov počas niekoľkých storočí. Do tejto nevelkej skupiny miest sa vydaním vlastivednej monografie v dvoch častiach zaraďuje aj Trenčín. Podnetom na jej vydanie bolo 570. výročie povýšenia Trenčína na slobodné kráľovské mesto, ktoré si pripomenul v roku 1982. Tvorba takého rozsiahleho diela nie je však úlohou jednoduchou a rýchlo zrelizovateľnou. A už vôbec nie v meste, ktoré bolo osídlené už v praveku a ktoré je ako jediné na Slovensku písomne doložené už z čias antikej Rímskej ríše. Celková koncepcia i jednotlivé časti (celkovo 60) monografie však ukazujú, že jej tvorcovia (spolu takmer 50 autorov) pracovali uvážene a s jasným zámerom. Prvá časť monografie má typický vlastivedný charakter: obsahuje kapitoly venované prírodnému prostrediu, histórii od najstarších období až do roku 1918, kultúrmohistorickým a umeleckým pamiatkam, tradičnej ľudovej kultúre obcí pričlenených k Trenčínu, ako aj niektorým zložkám kultúrneho a spoločenského života mesta od 19. do 20. storočia (hudobný život, výtvarná a literárna činnosť spätá s mestom, dejiny fotografie).

Druhá časť monografie, ktorá plynulo nadväzuje na historický a kultúrno-spoločenský obraz podaný v prvej časti, zachytáva obdobie rokov 1918-1945, ojedinele do 60. alebo 80. rokov. Okrem statí venovaných historickému a hospodárskemu vývoju mesta mnohé kapitoly prinášajú poznatky o cirkevných spoločenstvách, spolkoch a záujmových združeniach pôsobiacich v meste, o školských, kultúrnych, osvetových i zdravotníckych inštitúciách (napr. Trenčianske múzeum, archív, knižnice a tlačiarne, lekárne) a aktivitách (stavebná obnova hradu, výtvarné výstavy ap.), ako aj o niektorých ďalších stránkach života obyvateľov mesta (napr. neprofesionálny výtvarný prejav). Dve posledné kapitoly sa vracajú aj k staršej histórii Trenčína (Symboly mesta Trenčína a ich vývoj, Vývoj Trenčianskej župy – kraja). Hoci mnohí z autorov nie sú profesionálnymi odborníkmi v nimi spracováanej problematike, predsa majú ich príspevky nezastupiteľný význam pri tvorbe východísk pre poznávanie mesta laickou verejnosťou, ako aj pre ďalšie vedecké bádanie. Ich príspevky totiž obsahujú veľké množstvo doteraz ešte nepublikovaných údajov a informácií. Fakt, že prvá časť monografie má „klasický“ vlastivedný charakter zameraný najmä na obdobie do začiatku 20. storočia i na prejavy tradičnej ľudovej kultúry v širšom okolí mesta a že druhá časť podrobnejšie mapuje štruktúru sociálnych skupín a ich aktivít v Trenčíne prvej polovice 20. storočia, vytvára pre čitateľa zriedkavú príležitosť: na základe jednej syntetickej publikácie má možnosť sledovať vývoj celého organizmu mesta v ľubovoľnom synchrónnom aj diachrónnom pohľade s možnosťou odhaľovať a poznávať kauzalitu vzťahov, javov a procesov rozličných zložiek a úrovni života Trenčanov ako obyvateľov mesta, kraja i štátu.

Z etnologického hľadiska je zaujímavé, že sa v publikácii objavuje národopisný – etno-

grafický a folkloristický (state o ľudovom staviteľstve, zamestnaniach, strave, odevu, doprave a transporte, zvykoslí, o hudobných a tanečných tradíciách obcí pričlenených k Trenčínu v 1. časti) i etnologický prístup (stat o živnostníkoch v Trenčíne v 2. časti) k danému teritóriu a jeho kultúre, ktoré sa spolu významne podieľajú na tvorbe obrazu Trenčína v minulosti a sú aj ukážkami schopností jednej vednej disciplíny pri skúmaní spôsobu života a kultúry mesta. V spojitosti so spomenutými statami, ako aj s celou 2. časťou možno vyzdvihnúť fakt, že monografia je ako celok dokumentom, ktorý spája písanú históriu a minulosť so spomienkami a životnými zážitkami ešte žijúcich ľudí, a tak predstavuje cenný prínos k udržaniu prirodzenej kontinuity historického vedomia. Formou spracovania sa monografia radí k vedecko-populárnym prácam, po ktorých rád siahne laický záujemca, ako aj odborník. Okrem seriózne citovaných údajov z primárnych dokumentov a autentických prameňov tu nájde aj množstvo sekundárnych, rozširujúcich informácií (vrátane odkazov na bibliografické práce o Trenčíne). Cenná je aj obrazová zložka knihy, ktorá má vďaka vhodným doplnkovým textom špecifickú výpovednú hodnotu. Z celej publikácie vidno, že jej tvorcovia, a to nielen autori textov, fotografií, ale aj jej financovatelia a „otcovia mesta“ správne pochopili jej význam a dôležitosť. Zrejme preto, že v meste a s mestom žijú, poznajú ho a chcú umožniť poznávať ho aj iným, najmä ďalším generáciám Trenčanov. A práve tam sú korene, z ktorých vyrastá pocit hrdosti na vlastné mesto. V závere druhej časti sa čitateľ dozvedá, že úmyslom tvorcov je rozšíriť monografiu ešte o jeden zväzok venovaný súčasnosti mesta, ktorý iste prinesie nový zaujímavý pohľad na toto považské mesto.

Juraj Zajonc